

JAN NIEWĘGŁOWSKI

Cardinal Stefan Wyszyński University
in Warsaw, Poland

ORCID iD: 0000-0001-9673-4989

**ZAŁOŻENIA ANTROPOGENICZNE
I PEDAGOGICZNE W TWÓRCZOŚCI
LUIGIEGO STEFANINIEGO**

**ANTHROPOGENIC AND PEDAGOGICAL
ASSUMPTIONS IN THE WORK
OF LUIGI STEFANINI**

ABSTRACT

Today's society faces many different problems. The rapid civilisational and cultural changes that characterise contemporary society bring with them new challenges. These also occur in the field of education and upbringing. More and more ideas and new pedagogical concepts are emerging in this area. Many people question their effectiveness. Luigi Stefanini is an Italian philosopher and educator and one of the most recognisable Italian personalists. This article presents his intellectual and cultural development, his concept of the person and a brief outline of his concept of education.

KEYWORDS: *personalism, biographical sketch, cultural and intellectual itinerary, concept of the person, personalistic education*

STRESZCZENIE

Dzisiejsze społeczeństwo zmaga się z wieloma różnymi problemami. Szybkie zmiany cywilizacyjne i kulturowe, jakim podlega, niosą ze sobą nowe wyzwania. Zachodzą one również na polu oświaty i wychowania. Pojawia się tam coraz więcej idei i nowych koncepcji pedagogicznych. Wiele osób zadaje pytanie dotyczące ich skuteczności. Luigi Stefanini to włoski filozof i pedagog oraz jeden z najbardziej rozpoznawalnych personalistów włoskich. Artykuł przedstawia jego itinenarium rozwoju intelektualnego i kulturalnego, koncepcję osoby oraz w krótkim zarysie jego koncepcję wychowania.

SŁOWA KLUCZOWE: *personalizm, rys biograficzny, itinenarium kulturalne i intelektualne, koncepcja osoby, wychowanie personalistyczne*

WPROWADZENIE

Środowisko wychowawcze dotyka dzisiaj pewnego rodzaju dezorientacja. Spowodowana jest ona pluralizmem ideologicznym. Zjawisko to zauważamy już na płaszczyźnie idei i koncepcji człowieka, jak również na płaszczyźnie celów, metod, systemów i konkretnej praktyki pedagogicznej. Nauczyciele, pedagodzy i wychowawcy często zastanawiają się nad rezultatami stosowanych określonych metod wychowawczych. Nie brakuje również i tych, którzy poszukują skutecznych środków i metod w celu uczynienia systemu wychowawczego w naszym kraju bardziej skutecznym i dostosowanym do wymogów obecnych czasów. Luigi Stefanini jest postacią bardzo znaną w środowisku

włoskim. Poświęcono mu wiele publikacji i uwagi w dyskursie naukowym i publicznym. Był filozofem i pedagogiem. Należał do głównych przedstawicieli personalizmu chrześcijańskiego i włoskiego. Wydaje się, że jego poglądy i myśli, wyrażane z wielką odwagą, mogą być również dzisiaj pewną inspiracją dla osób, które są zaangażowane w proces wychowania młodego pokolenia.

1. ITINERARIUM KULTURALNE I NAUKOWE

Veneto to region usytuowany na północy Włoch. Na przełomie XIX i XX w. był dobrze zorganizowany pod względem politycznym i społecznym. Notowano problem emigracji, analfabetyzmu i niewielkie bezrobocie. Elementem spajającym społeczeństwo była żywa wiara katolicka, która stymulowała rozwój i praktykowanie cnót społecznych, takich jak solidarność, wyrzeczenia i przetrwanie. W takich okolicznościach dnia 3 listopada 1891 r. w Treviso urodził się Luigi Stefanini. Jego matka była miejscową nauczycielką, ojciec natomiast prowadził własną farbiarnię. Jak sam wspominał, w domu panowała radosna atmosfera. Również kondycja finansowa rodziny była dobra.

Po ukończeniu miejscowej szkoły podstawowej, w wieku 16 lat rozpoczął naukę w liceum klasycznym Antonio Canova. Poza nauką młody Luigi zaangażował się w aktywną działalność w Związku Młodzieży Katolickiej. Od 1911 r. zaczął regularnie pisywać do tygodnika diecezjalnego *Vita del Popolo*. Na łamach tego czasopisma odbywała się dyskusja między zwolennikami postępu i nurtu konserwatywnego (Niewęgłowski, 2009, s. 21).

W 1910 r. Stefanini rozpoczął studia filozoficzne na uniwersytecie w Padwie. Ukończył je w 1914 r. Jak sam wspominał, podczas studiów spotkał wybitne osobowości tamtego czasu, takie jak: Roberto Ardigó, Giovanni Marchesini, Francesco Bonatelli i Giuseppe Allievo, którzy byli propagatorami spirytualizmu chrześcijańskiego. Ten ostatni był również promotorem jego pracy dyplomowej. Była ona poświęcona Maurice Blondelowi i jego *L'Action*. Wraz z wybuchem pierwszej wojny światowej został zmobilizowany do armii. Służbę odbywał w Padwie. Umożliwiło mu to podjęcie studiów klasycznych. Ukończył je z wyróżnieniem w 1919 r. Tematem pracy dyplomowej była myśl estetyczna Gian Vincenzo Gravina.

Po ukończeniu studiów został nauczycielem w Treviso, a następnie w Weronie. Doświadczenia wojenne i praca z młodzieżą uwrażliwiały Stefaniniego coraz bardziej na problemy osoby ludzkiej, a także na relacje wiary i rozumu w życiu człowieka. W 1922 r. opublikował małą broszurę *La nuova Costituente*, w której poruszył powyższy problem. Zajął również stanowisko wobec rodzącego się we Włoszech faszyzmu. Według niego idei tej doktryny nie można pogodzić z chrześcijaństwem. Zaapelował do członków Młodzieży Katolickiej o wprowadzanie młodych ludzi w dojrzałe życie chrześcijańskie, godzenie wiary z rozumem, prowadzenie życia sakramentalnego, dawanie dobrego przykładu i gotowość do wyrzeczeń.

W 1923 r. otrzymał propozycję pracy w wydawnictwie salezjańskim Società Editrice Internazionale. Ofertę przyjął. Odpowiadał za dział filozoficzny i pedagogiczny. Celem jego działalności było przygotowanie i wydawanie podręczników szkolnych i materiałów dla nauczycieli o tematyce wychowawczej. Oprócz pracy administracyjnej pisał wiele publikacji poświęconych nauczycielowi. Nauczyciela określał jako *pełniący służbę*, natomiast jego praca to *misja, apostołat, kapłaństwo*. Relację nauczyciel–uczeń Stefanini rozumiał jako *duchową wspólnotę*. W tym czasie wydał *Il problema religioso e didattico della religione*, *Il problema morale ed educazione morale*. Były to podręczniki do nauczania religii w szkole. Autor zachęcał nauczycieli, aby przekazywali prawdy objawione z zaangażowaniem osobistym, ale bez przesadnego intelektualizowania. Podkreślał znaczenie modlitwy wspólnotowej i osobistej oraz Pisma św., zwłaszcza Nowego Testamentu, bowiem *jest on szkołą, w której zostały wychowane liczne pokolenia*. W 1927 r. Stefanini wydał podręcznik do nauki filozofii: *Il problema della conoscenza e l'educazione scientifica*. Poddał w nim krytyce racjonalizm i idealizm. Sam opowiadał się po stronie idealizmu chrześcijańskiego. W tym okresie wielką popularnością we Włoszech cieszyły się *Tygodnie Społeczne*. Stefanini brał w nich aktywny udział. Jego wystąpienia poruszały przede wszystkim problematykę wychowania i rolę rodziny w tym procesie. W relacji rodzice – dzieci autor widział nie tylko więzy krwi, ale duchową wspólnotę, którą łączy szczególnie klimat zaufania (Polidori, Sossi, Rovatti, 1990, s. 371).

Lata 20. XX w. to czas przejścia władzy we Włoszech przez faszystów. Stefanini, jako wzorowy katolik, brał pod uwagę stanowisko włoskiej hierarchii kościelnej. W jego pismach z tego okresu nie zauważamy ostrej

krytyki panującego systemu politycznego, ale również nie można mówić o jakiejś postawie serwilizmu. Rok 1928 był ważny dla Stefaniniego z punktu widzenia życia prywatnego. Zawarł bowiem związek małżeński, bardzo udany, z Marią Javicoli, nauczycielką szkoły średniej. Pomimo licznych obowiązków podjął się również współpracy z dziennikiem z Brescii *Pro Infanzia*, poświęconym zagadnieniom wychowawczym. Do czasopisma napisał szereg artykułów. Ich tematyką była relacja wolności i posłuszeństwa. Poddając krytyce założenia pedagogiczne Rousseau, Stefanini przedstawił swoją wizję pedagogiki chrześcijańskiej, która odwołuje się do relacji Chrystus–człowiek. Dobra Nowina jest źródłem godności człowieka. Prawdy te powinny być podstawą procesu wychowania. Należy zaznaczyć, że całą wizję antropologiczną osoby Stefanini dostrzegał w Ewangelii i wartościach z niej płynących. Swoją myśl filozoficzną ubogacał także poglądami Giovanniego Gentile i Maurice Blondela. Tego ostatniego cenił w sposób szczególny (Caimi, 1985, s. 61).

W 1931 r. Stefaniniemu zaproponowano pracę na uniwersytecie w Padwie. Rok później opublikował *Il rapporto educativo. Proemio alla scienza dell'educazione*. Jak sam wspominał, była to publikacja dla niego szczególnie ważna. Poddał w niej krytyce założenia pedagogiki aktualistycznej oraz sposób rozumienia relacji nauczyciel–uczeń. Dla autora *wychowanie zawsze jawi się, jako relacja*. Innym założeniem jego pedagogiki była naturalna otwartość człowieka na Absolut.

Pierwsze lata pracy na uniwersytecie przeznaczył na studiowanie nowych prądów i idei wychowawczych. W Europie i we Włoszech szkoła aktywna miała wielu zwolenników, dlatego najwięcej uwagi poświęcił aktywizmowi. Owocem jego poszukiwań naukowych była publikacja *Mens cordis. Giudizio sull'attivismo moderno*. W książce próbował dać odpowiedź na zarzuty aktywistów stawiane tradycyjnej szkole. Podkreślając aspekty pozytywne teorii Johna Deweya, jednocześnie zauważał, że *szkoła aktywna* pomija wymiar estetyczny, moralny i religijny w wychowaniu. Stefanini podkreślał szczególnie znaczenie przygotowania technicznego w szkole aktywnej. Wykształcenie zawodowe jest narzędziem, które umożliwia uczniowi osiągnięcie dojrzałości psychofizycznej, pod warunkiem że proces wychowania ukaże mu głębszy wymiar pracy i trudu człowieka. W tym okresie ukazały się dwie publikacje Stefaniniego na temat Platona. On sam uważał się za jego ucznia.

W filozofie greckim Stefanini podziwiał nieustanne poszukiwanie prawdy i piękna oraz możliwość otwarcia na Objawienie. Był przekonany, że religia stymuluje rozum i pomaga mu odkryć oraz zrozumieć prawdy wiary. W 1935 r. otrzymał na uniwersytecie w Messynie katedrę filozofii teoretycznej. Prowadził ją tylko przez rok. Następnie wrócił do Padwy, gdzie objął katedrę pedagogiki (Bellerate, Ciancio, Ferretti, Perone, Perone, 1988, s. 540).

Pierwsze lata pracy w Padwie Stefanini poświęcił studiom nad epistemologią w pedagogice i problemowi egzystencjalizmu. Wkrótce owoce swoich przemyśleń opublikował w książce pt.: *Il momento dell'educazione. Giudizio sull'esistenzialismo*. Dość krytycznie ocenił kierunek, skądinąd modny wówczas w Europie. Dla Stefaniniego egzystencjalizm to *zagubienie kulturalne* oraz *redukcja prawd do rozumu i prawdy do faktu*. Na płaszczyźnie wychowania kierunek ten domagał się podporządkowania jednostki wodzowi i interesom państwa. Tak rozumiany proces wychowania troszczy się tylko o wymiar biologiczno-rasowy wychowanka, pomijając całkowicie wymiar aksjologiczny. Należy podkreślić, że autor nie negował władzy i prawa państwa do prowadzenia szkoły i wychowania według własnej ideologii. Jednakże wychowanie powinno pomóc uczniowi poznać ludzkość i formować w nim wymiar duchowy. W 1938 r. został zaangażowany na uniwersytecie w Wenecji, natomiast na swojej macierzystej uczelni zorganizował i objął katedrę estetyki (Caimi, 1985, s. 55).

Pierwsze lata wojny przeszły dość spokojnie. Stefanini prowadził bez przeszkód pracę dydaktyczną i naukową. Lata 1943–1945 okazały się czasem bardzo trudnym dla Włoch. Nastąpił upadek faszyzmu. Społeczeństwo podzieliło się nad dwie frakcje. Sytuacja polityczna zaczęła coraz bardziej rzutować na szkołę i wychowanie (Stefanini, *La Chiesa cattolica*, 1944, s. 302). Stefanini, świadomy wielkiej tragedii człowieka i upadku tradycyjnych wartości, poszukiwał dróg wyjścia. Uwagę swoją ponownie skierował na rolę Kościoła katolickiego i naukę płynącą z chrześcijaństwa. W tym czasie opublikował książkę *La Chiesa cattolica*. Przedstawił w niej swoją teorię antropologii. Dla Stefaniniego człowiek to osoba odkupiona przez Chrystusa, jest ukierunkowana na dobro, zdolna do zmiany życia i wyciągnięcia pozytywnych wniosków z zaistniałego zła. Jest to antropologia optymistyczna, która nie pozostawia wiele miejsca na pesymizm, który jest tak obecny w kierunkach filozoficznych, jak np. w egzystencjalizmie. Stefanini poszedł dalej w swoich ocenach. Według

niego Bóg, człowiek i świat nie są w opozycji do siebie, mogą istnieć obok siebie i nawzajem się uzupełniać (Polidori, Sossi, Rovatti, 1990, s. 371).

Lata powojenne Stefanini poświęcił filozofii oraz refleksji nad metafizyką osoby. Natomiast w poszukiwaniach pedagogicznych skupił się na wychowaniu odwołującym się do Ewangelii. W dyskusji nad przyszłością włoskiej szkoły widział potrzebę nadania jej wymiaru humanistycznego poprzez jej otwarcie się na Absolut. Jeśli tego zabraknie, *wychowanie zamieni się w piramidę pozbawioną wierzchołka*. Proces wychowawczy, w którym uczestniczy nauczyciel i uczeń, to poszukiwanie prawdy. Stefanini żądał od obydwóch pokory i cierpliwości, ponieważ – jak twierdził – *człowiek nie jest Prawdą, ale pochodzi od Prawdy i zdąża do Prawdy*. Środowisko szkolne ma traktować ucznia całościowo, to znaczy uczyć i wychowywać. Proces ten powinien uwzględniać aktywność, ideały moralne, odpowiedzialność ludzką, potrzeby biologiczne, duchowe, psychiczne i fizyczne. Nauczyciel ma ułatwić uczniowi otwarcie się na Absolut, bowiem tylko w Nim człowiek i całe społeczeństwo znajduje swoje dopełnienie (Bellerate, Ciancio, Ferretti, Perone, Perone, 1988, s. 446).

W latach 1949–1950 Stefanini opublikował szereg artykułów dotyczących egzystencjalizmu, skądinąd bardzo modnego we Włoszech i w całej Europie. Autor wyróżniał w nim dwa kierunki. Pierwszy to egzystencjalizm ateistyczny, którego przedstawicielami byli Heidegger, Jaspers, Sartre, Camus, a we Włoszech Abbagnano. Drugi nurt miał charakter teistyczny. Jego przedstawiciele to: Barth, Bierdiajew, Marcel, Le Senne. Egzystencjalizm interesował Stefaniniego nie tylko jako trend filozoficzny. Ważne było to, jaki miał wpływ na proces wychowania. Należy zaznaczyć, że autor odrzucał propozycję pełnej wolności głoszonej przez Sartre'a. Z odwagą podkreślał, że najskuteczniejszym sposobem wychowania jest uwrażliwienie ucznia na sprawy związane z transcendencją. Następane dwa lata swojej działalności akademickiej Stefanini poświęcił studiom nad estetyką. Nawiązując do myśli greckiej, twierdził, że wychowanie estetyczne jest potrzebne, ponieważ kształtuje ono integralność osoby i harmonię wszystkich funkcji w człowieku, a mianowicie: fizjologicznych, psychicznych i duchowych.

Ostatnie lata jego życia, 1952–1956, pomimo pierwszych symptomów choroby, charakteryzowały się zintensyfikowaniem prac uczelnianych. Do szkoły włoskiej wrócił problem *szkoły aktywnej* i rozumienia wychowanka

jako osoby ludzkiej. Na konferencji naukowej w Gallarate Stefanini próbował zdefiniować swój personalizm wychowawczy i poszukiwał odpowiedzi na powyższe zagadnienia. Według niego nie można zrozumieć wychowania, nie odwołując się do wartości chrześcijańskich i społecznej nauki Kościoła. Wychodząc od prymatu osoby, twierdził, że osoba ucznia jest wartością, a nie tylko ma wartość. Nauczyciel i wychowawca winien postrzegać swojego wychowanka z perspektywy Objawienia. Personalizm wychowawczy Stefaniniego to dziedzictwo chrześcijańskie pozostawione człowiekowi (Niewęglowski, 2008, s. 184).

Przed swoją śmiercią w 1956 r., wydał ostatnie dzieło poświęcone wychowaniu estetycznemu *Trattato di estetica*. Omówił w nim swoją koncepcję sztuki i rozumienie piękna. Dla Stefaniniego sztuka jest nie tylko *świętem kolorów, światła, muzyki, ale przede wszystkim spotkaniem osób, które chcą poznać się, kochać się w różnorodności: sztuka to preludium moralności i religii*.

2. KONCEPCJA OSOBY

Stefaniniemu towarzyszyło pojęcie osoby wolnej od pesymizmu, hedonizmu, utylitaryzmu czy wszelkiej formy redukcjonizmu. Osoba w jego filozofii zajmuje centralne miejsce. Przez całe życie pracował nad *summa persona*, która potwierdzi jej wartość, pełni i bogactwo. Osoba dla niego to nie tylko abstrakcyjny rozum albo przeżyte życie, po którym pozostają jedynie okruchy i konkretne wybory życiowe. Osoba przekracza i przerasta to wszystko: *jest punktem jedności duchowej, która stwarza świat, która wzbudza go i ożywia, będąc sama aktywnym uczestnikiem wartości aktywnych, zarówno ona i wartości będąc wspierane przez Wartość* (Battaglia, 1957, s. 560). Osoba zajmuje centralne miejsce istnienia, które oznacza rzeczywistość i prawdę.

Stefanini, budując definicję osoby, wychodził od przesłanki psychologicznej. Jest to *Ja*, które oznacza centralny punkt doświadczenia osobistego. *Ja* jest miejscem, w którym spotyka się myśl z bytem. W ten sposób tworzą osobę jako rzeczywistość konkretną, myślącą, aktywną, jedyną i niepowtarzalną (Calaprice, 1990, s. 18). *W porządku psychologicznym – pisał – trzeba odłożyć rzeczy na miejsce, czyli przywrócić prymat temu, co duchowe i osobiste, aby móc*

uzdrowić człowieka z jego deformacji psychicznych, przez kryterium analogiczne do tego, za pomocą którego zamierza się uzdrowić świat społeczny z jego deformacji instytucjonalnych, politycznych, ekonomicznych i związkowych (Stefanini, *Personalismo sociale*, 1952, s. 6). Stefanini akcentował psychologiczny wymiar *Ja*, aby podkreślić znaczenie doświadczenia w życiu człowieka. Jednak autor nie zgadzał się z rozwiązaniami ówczesnej psychologii. Stefanini rozumiał osobę jako jednostkę, dlatego nie akceptował i był bardzo ostrożny w przypadku interpretacji danych ilościowych czy statycznych. Te ostatnie bowiem stały się dla psychologii głównym punktem odniesienia.

Osoba ze swoim wielkim bogactwem wydaje się najczystsza i najprostszą jednością punktu matematycznego, gdyż nie utożsamia się z przestrzenią. Jedność ta z kolei prowadzi do specyficznej tożsamości, która jest jednością w czasie i nad czasem (Stefanini, *Persona*, 1967, s. 1506). Jedność i tożsamość, chociaż nie są według Stefaniniego najwyższymi kategoriami bytu, tworzą z osoby jedyność, jako sposób bycia jednostki. *Jedyność, obejmuje jedność, nie sprzeciwia się jej. Jedyność osoby uzasadnia porządek »jakościowy bytu« (wyrażony w aktywności moralnej i artystycznej człowieka; jedność osoby uzasadnia porządek »ilościowy« rzeczy wyrażony w działalności naukowej* (Stefanini, *Personalismo filosofico*, 1962, s. 3). Jedność to cecha bardzo ważna dla osoby. Ona bowiem powoduje, że osoba staje się celem dla siebie w porządku społecznym, moralnym, politycznym, prawnym oraz ekonomicznym. Jedyność sprawia, że osoba jest *rzeczywistością niepowtarzalną, nie do pomylenia, która nie ma swego dokładnego odpowiednika w żadnej innej, a zatem nie można jej zamienić, handlować nią, wymieniać* (Stefanini, *Personalismo sociale*, 1952, s. 15). W jedyności Stefanini postrzega również obecność miłości. Cecha ta nadaje osobie wartość, godność ludzką, a przed wszystkim nieśmiertelność, albowiem *najwyższa władza tak mnie umiłowała, że ustanowiła mnie nie ziarenkiem piasku zagubionym na morskich plażach, ale jako jedyność, której drugiej identyczności nie było, ani nie będzie w całych dziejach stworzenia; ta jedyność, raz zbudowana, nie może być zniszczona tak, aby w tej miłości nie została zniszczona sama możliwość aktu, który ją wyrażą* (Tamże, s. 23).

Składnikiem konstytutywnym osoby ludzkiej jest jej wsobność, czyli *bycie w sobie*. Stefanini opisywał tę cechę jako niezastąpioność osoby. Osoba świadoma swojej spójności może komunikować się i przejawiać się w relacjach

z innymi. Funkcja ta sprawia, że osoba staje się ważna dla samej siebie. Cecha ta charakteryzuje tylko człowieka, pozostałe istniejące byty tej cechy nie mają (Cameroni, 1985, s. 25). Wsobność ułatwia wchodzenie w relacje z drugimi i pomaga pozostać sobą, nawet w sytuacjach dramatycznych i problemowych. *Moje Ja – twierdził Stefanini – towarzyszy mi też przez całe życie, obecnością ciągłą, upartą, nalegającą, która chce być protagonistą w każdej mojej rozmowie z rzeczami, z innymi ludźmi, z Bogiem* (Stefanini, *Personalismo sociale*, 1952, s. 12). Wsobność, czyli *bycie w sobie* odgrywa także dużą rolę w życiu religijnym osoby. Stefanini pisał o osobie: *ja jestem ustanowiony radykalnie przez Boga, czyli stworzony, jestem ustanowiony w mojej istocie i chociaż nie mogę być bez Boga, jestem sobą, a nie Bogiem, albo częścią czy sposobem bycia Jego istoty* (Stefanini, *L'educazione della persona*, 1955, s. 57).

Inną cechą osoby ludzkiej jest jej racjonalność. Jej przejawem jest słowo. Słowo ludzkie stoi za każdym dziełem człowieka, który jest w ten sposób odpowiedzialny za swoje człowieczeństwo. Słowo to akt ludzki, który dla Stefaniniego oznaczał: *Initium omnis operis verbum*. Akt ten odróżnia osobę od rzeczy. Słowo z kolei prowadzi człowieka do rozumu. Stefanini odrzucał ideę rozumu pozbawionego cech osobistych, głoszonego przez przedstawicieli oświecenia. Rozum zajmuje centralną pozycję w ludzkim byciu. Tak pojęty rozum nie jest siecią abstrakcyjnych relacji albo nieosobową strukturą, ale jest prawem spójności, jedności i tożsamości każdego działania osoby. *Byt jest osobowy, gdyż jest racjonalny, a jest racjonalny, gdyż jest osobowy. Irracjonalna jest utrata osobowości bytu*. Dla Stefaniniego racjonalność równa się bytowi osobowemu i wolnemu. Człowiek jest racjonalny, kiedy myśli i działa całym swym życiem w taki sposób, że każdy jego czyn to praca i odpowiedzialność moralna (Stefanini, *Personalismo sociale*, 1952, s. 19). Racjonalność to również uznanie przez osobę, że nie jest ona w stanie dać bytu sobie samej, ale poprzez ten akt osoba *otwiera się racjonalnie na swoją Zasadę, uznając Boga, który wspiera ją w istnieniu, uzasadniając ją radykalnie* (Stefanini, *L'educazione della persona*, 1955, s. 62).

Osoba, poszukując zrozumienia samej siebie, rozpoznaje się też jako *duchowość wcielona*. Osoba jest duchowa, ponieważ doświadczenie zmysłowe jest ważne dla niej, jednak: *nic z tego, co się postrzega zmysłami nie nabiera ludzkiego znaczenia, chyba że w konsekwencji tego niewidzialnego, jakie w nim się ukazuje* (Tamże). Stefanini podkreśla, że bez tego, co niewidzialne,

to wszystko, co czyni człowiek, byłoby tylko czystą fizycznością i to często bez głębszego znaczenia. Duchowość natomiast sprawia, że każdy ludzki czyn jest *epifanią zasady, która potrzebuje objawić się w tym, co postrzegane zmysłami*. To, co postrzegamy zmysłami, jest światłem odbijającym się w matowej materii. Duchowość jest złączona z ciałem, które jest dla niej ograniczeniem i przeszkodą, ale jest również wsparciem, wyrazem i narzędziem jego dzieł. Duchowość czyni z osoby stworzenie oryginalne, jedyne i niepowtarzalne. Stefanini, odwołując się do Pisma św., uznaje boskie pochodzenie duszy ludzkiej: *qui finxit singillatim corda eorum*. Prawda ta jest również źródłem godności osoby, ponieważ *dusza człowieka jest godnością bezcenną i żadne bogactwo świata nie może być dane w zamian za nią: quam dabit homo commutationem pro anima sua*. W związku z powyższym człowiek, naruszając godność swoją lub innych, zaciąga nieskończoną odpowiedzialność: *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?*. Duchowość, będąc zasadniczym składnikiem bytu człowieka, podkreśla jego godność i uniemożliwia traktowanie go jako środka czy narzędzia w realizacji własnych celów (Niewęglowski, 2009, s. 105).

3. PEDAGOGIKA I WYCHOWANIE

Centralne miejsce personalizmu Stefaniniego to osoba pojmowana jako byt duchowy. Szukając swojego spełnienia, osoba nie znajdzie go ani w historii, ani w przyrodzie, ale poprzez otwarcie na Absolut duchowy, który może zagwarantować autentyczny rozwój człowieka. Założenie to jest obecne również w myśli pedagogicznej Stefaniniego. Autor uważał, że należy wychować młodego człowieka do transcendencji poprzez zaangażowanie inteligencji i praktykowanie racjonalności oraz religii. To wszystko prowadzi człowieka do poznania Boga. Tak pojmowany proces wychowania staje się niejako bodźcem dla osoby, aby żyła zgodnie ze swoimi najgłębszymi korzeniami i wartościami, otwierając się na siebie i drugich. Proces wychowania powinien odwoływać się do religii, bowiem – jak pisał autor – *między człowiekiem a Bogiem nie ma dylematu, jak gdyby człowiek musiał wybierać jednego, odrzucając nieodwołanie drugiego. Trzeba wziąć ich obu, jak między rozumem i wiarą nie ma wyboru*,

ale solidarne zaangażowanie w jedno i drugie (Stefanini, Personalismo filosofico, 1962, s. 84). Włączenie religii w proces wychowania Stefanini widział w mądrości życiowej nauczyciela, która staje się dyspozycyjna wobec Stwórcy, nie przeciwko wartościom ludzkim, ale ponad nimi.

Stefanini brał pod uwagę możliwość odrzucenia Boga na polu filozofii czy wychowania. O byciu ateistą człowiek podejmuje decyzję sam. Człowiek jest wolny, dlatego jest możliwy ateizm. Zastanawia się jednak, jak jest *możliwy ateizm, skoro Bóg jest głęboko zakorzeniony w duszy, tak że oddalenie się od Niego, zgodnie ze skutecznym wyrażeniem św. Augustyna, jest niejako wyrwaniem sobie wnętrza i odrzucenie ich daleko* (Stefanini, Il problema religioso e didattico della religione, 1925, s. 109).

Stefanini budował pedagogikę na podstawach filozoficznych. Twierdził bowiem, że *za pośrednictwem filozofii (...) człowiek zamierza zdobyć pełną świadomość samego siebie, w relacji do ludzi i do rzeczy, pośród których żyje oraz w relacji do wszystkiego, czyli zamierza poznać siebie. Tak więc proces, dzięki któremu ludzkiego ducha dosięga się stopniowo i wywodzi siebie z całego siebie (ex-ducere), nazywa się wychowaniem. Filozofia i wychowanie mają więc ten sam przedmiot: jedno jest szczególnym aspektem drugiego* (Stefanini, Il pensiero antico e medievale, 1936, s. 18). Pomiedzy filozofią a pedagogiką Stefanini widział silną i głęboką relację. Zadaniem filozofii jest ukazywanie wartości i sensu życia, natomiast pedagogika wprowadza w konkretną praktykę wychowawczą teoretyczne spekulacje, które tworzy filozofia. Refleksję tę autor rozciąga także na wymiar religijny osoby. Człowiek jest zdolny przenikać otaczającą go rzeczywistość i rzeczy ją tworzące oraz może wznosić się aż do potwierdzenia Boga. W Nim człowiek jest zdolny poznać samego siebie. Uznaje w Stwórcy najwyższą władzę, której jest podporządkowany, ona natomiast daje człowiekowi *szczególną wartość*. Stefanini stawiał przed pedagogiką podwójne zadanie. Pierwszym było formowanie osobowości młodego człowieka, drugim zaś rozwijanie jego sumienia. W ten sposób pedagogika odróżnia się od filozofii i innych nauk filozoficznych, ale jednocześnie pozo- staje z nimi w ścisłej relacji. Tak rozumiana współpraca jest pożądana, ponieważ pedagogika jest nauką, „która od szczególnego uwzględniania faktów odnoszących się do rozwoju ludzkiego ducha, wznosi się do rozumienia ich

znaczenia i wartości w jednolitej wizji całej rzeczywistości i z tej wizji wyprowadza normy do tego rozwoju (Stefanini, *Il rapporto educativo*, 1932, s. 41).

W personalizmie wychowawczym Stefaniniego postać nauczyciela zajmuje pozycję fundamentalną. Odwołując się do tradycji sokratejsko-platońskiej, dziedzictwa augustiańskiego i tomistycznego, Stefanini nazywał uczenie się *inventio*, a nie *doctrina*. Natomiast nauczyciel to *śługa historii i społeczeństwa*. Nauczyciel i uczeń stoją przed wiedzą, tak jak stoi człowiek wobec łaski Bożej. *Łaska pozostanie w duszy jałowa, jeśli ta dusza nie uczestniczy z całych swych sił* (Caimi, 1985, s. 88).

Nauczanie i wychowanie ze swej natury jest bardzo osobiste. Stefanini wymagał od nauczyciela energicznej osobowości, która będzie w stanie uciszyć bodźce płynące ze środowiska, utrudniając rozwój osobowości ucznia. *Uczeń – pisał autor – potrzebuje poznać naturę, encyklopedie, atlasy, muzea i pinakoteki, materiał dydaktyczny i narzędziowy pracy, ale przede wszystkim i zwłaszcza potrzebuje osoby ludzkiej, ponieważ tylko w osobie i przez osobę natura nabiera znaczenia* (Stefanini, *Autorità e libertà*, 1953, s. 50). W ten sposób uczeń może doświadczyć człowieka przez osobę nauczyciela, ponieważ *szkoła jest przejawem dusz i nic nie ma wartości dla szkoły – z nauczanego czy uczącego się, jeśli z duszy nie wychodzi i do duszy nie wraca* (Stefanini, *Personalismo educativo*, 1955, s. 78). Nauczyciel, według Stefaniniego, powinien zdawać sobie sprawę, że praca dydaktyczna znaczy wiele, ale nie ze względu na ilość nagromadzonej wiedzy, lecz mądrości w niej zawartej. W ten sposób uczeń dojdzie do umiłowania *przedmiotu ze względu na nauczyciela, który go nauczał, bardziej niż do miłowania nauczyciela ze względu na nauczany przedmiot* (Tamże). Dojdzie to takiej sytuacji, kiedy nauczyciel będzie szukał ucznia, a uczeń nauczyciela. Istotą procesu wychowawczego jest więc spotkanie ducha z duchem (Stefanini, *La prolusione*, 1952, s. 81).

W centrum życia szkolnego Stefanini umieścił dziecko, jako protagonistę procesu dydaktycznego i wychowawczego. Należy jednak podkreślić, że nie utożsamiał tej sytuacji z puerocentryzmem, ale postrzegał ucznia w wymiarze społecznym, czyli w relacji wychowawczej. *Wychowanie przejawia się zawsze jako relacja: albo między tym, kto naucza, albo między człowiekiem a przyrodą, albo między przeszłością i teraźniejszością człowieka, albo między jego duchem i ideałem, albo między człowiekiem a Bogiem. W relacji należałoby dostrzegać*

czystą formę wychowania (Agazzi, 1954, s. 249). Dla autora wychowanie to pluralizm duchów, który tworzy się poprzez dawanie i otrzymywanie, akceptowanie i bycie akceptowanym. Z tego powodu uczeń potrzebuje nauczyciela, aby się wychował. W takim ujęciu proces wychowania staje się relacją między osobami, które powinny wychowywać się nawzajem, *aby swoim życiem być w komunii z innymi i z innymi przybliżyć się, na ile to możliwe, do Innego, który do nas mówi*. Tak rozumiana relacja nauczyciel–uczeń prowadzi do istoty rzeczy, a mianowicie do relacji miłości, w której człowiek realizuje się najlepiej. To z kolei broni przed niebezpieczeństwem sprowadzenia tej relacji do czysto mechanicznej funkcji ze strony nauczyciela i wychowanka i czyni tę relację *zgodnym aktem dwóch współpracowników, którzy zyskują w darze z siebie i dają w otrzymywaniu* (Stefanini, *La pedagogia dell'idealismo*, 1927, s. 25).

W relacji wychowawczej ważną rolę odgrywa autorytet nauczyciela i wychowawcy. Stefanini jasno konstatawał, że autorytet nie oznacza ograniczenia wolności ucznia, wprost przeciwnie, kształtuje w uczniu odpowiedzialny, dobrowolny i świadomy konsensus wobec obowiązków nauczyciela. *Pojęcie autorytetu zakłada działanie uprzednie, ostrzegające i pomagające, które poprzedza poleceniem, zachętą, radą, normami racjonalności dla osobowości początkującej i niedojrzałej* (Stefanini, *Metafisica della persona e altri saggi*, 1950, s. 60). Problem autorytetu jest zagadnieniem bardzo delikatnym, który wymaga wewnętrznej dyscypliny wychowawcy i mobilizuje do dobrego przykładu oraz posługiwania się rozumem, który relację buduje na szacunku, poważaniu i zaufaniu. W takich warunkach autorytet nauczyciela jest uznany i akceptowany przez wychowanków. Jeśli wychowawca pozwala uczniowi wzrastać w wolności, wartość jego autorytetu nabiera jeszcze większego znaczenia. Stefanini, kierując się chrześcijańskim *naturaliter* swojego personalizmu wychowawczego, przypisuje nauczycielowi *pojęcie regulujące* oraz *dydaktykę ewangeliczną*. Środowisko szkolne zaakceptuje nauczyciela, który *wykaże, iż doktryna, technika, umiejętność, których jest nosicielem i sługą, nie stanowią ograniczenia jego osobowości, ale narzędziem w służbie ludzkości, które nie ulegając »osłabieniu zawodowemu«, potrafi ujawnić się w pełni charakteru moralnego* (Stefanini, *Il rapporto educativo*, 1932, s. 110).

W autorytecie wychowawcy Stefanini dostrzegał także uniwersalny symbol transcendencji wartości. Nauczyciel bogaty w wartości, poznane przez ucznia,

przyczynia się do współpracy z nim. To z kolei ułatwia personalizację i interioryzację tego, co wychowawca, środowisko i kultura oferują uczniowi. Dlatego Stefanini mówił: *każda wartość, którą otrzymujemy od innych, nie ma znaczenia, dopóki nie zamieni się w naszą monetę (...), każda myśl, pojęcie nie stanie się nasze, dopóki wewnętrzny mistrz nie przyjmie jej i nas nie nauczy* (Tamże, s. 136). Pozyskanie autorytetu łączy się z umiejętnością poświęcenia się, ponieważ *dar nauczyciela dla ucznia staje się pobudzeniem osoby, która powinna realizować się w darze z siebie sobie samej*. Będzie to możliwe pod warunkiem, że nauczyciel nie będzie uważał siebie za zawodowca, ale nauczanie i wychowanie stanie się dla niego *misją* różniącą się od innych zawodów, bo nastawiona wyłącznie na osobę wychowanka (Stefanini, *Il pensiero antico e medievale*, 1936, s. 22).

ZAKOŃCZENIE

Dzisiejszy świat zna niepodważalne zdobycze. Do nich zaliczamy rozwój technologiczny, naukowy, kulturowy. W wielu krajach rozwija się demokracja. Niewątpliwie nastąpiło uznanie niezbywalnych praw i godności osoby. Jest to jednak jedna strona rzeczywistości. Od pewnego czasu zauważa się coraz więcej miejsc, gdzie dochodzi do sytuacji konfliktowych, a nawet do regularnych działań wojennych. Wydaje się, że dzisiejszy świat, systematycznie narzucając coraz większe tempo zmian, zgubił po drodze podstawowe prawdy, które przez wiele dekad skutecznie normowały życie jednostek i całych społeczeństw. W tym roku mija 70 lat od śmierci Luigiego Stefaniniego. Warto zatem przypomnieć jego postać, poglądy i ideały, którymi się kierował. Pasja, z jaką oddawał się wychowaniu młodego człowieka, może być cenną wskazówką dla osób zaangażowanych w proces wychowania również dzisiaj.

REFERENCES

- Agazzi, A. (1954). *Panorama della pedagogia d'oggi*. Brescia: La Scuola.
- Battaglia, F. (1957). Luigi Stefanini. *Giornale di Metafisica*, 5, s. 555–566.
- Bellerate, B., Ciancio, C., Ferretti, G., Perone, A., Perone, U. (1988). *Filosofia e pedagogia*. (t. 3). Torino: Società Editrice Internazionale.
- Caimi, L. (1985). *Educazione e persona in Luigi Stefanini*. Brescia: La Scuola.
- Calaprice, S. (1990). *L'esigenza di un progetto in pedagogia. La proposta di Luigi Stefanini*. Bari: Adriatica Editrice.
- Cameroni, P.L. (1985). *Teoresi e speculazione personalistico nel pensiero pedagogico e nella proposta educativa di Luigi Stefanini*. Roma: Università Pontificia Salesiana.
- Niewęgłowski, J. (2009). *Religia i wychowanie w myśli Luigiego Stefaniniego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Niewęgłowski, J. (2008). *Stefanini Luigi*. W: A. Maryniarczyk (red.). *Powszechna encyklopedia filozofii* (t. 9, s. 183–184). Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Polidori, F., Sossi, F., Rovatti, P.A. (1990). *Stefanini Luigi*. W: P.A. Rovatti (red.). *Dizionario Bompiani dei Filosofi contemporanei* (wyd. 1, s. 371). Milano: Tascabili Bompiani.
- Stefanini, L. (1953). Autorità e libertà nella scuola attiva. *Ricerche Didattiche*, 3, s. 49–50.
- Stefanini, L. (1936). *Il pensiero antico e medievale*. Torino: Società Editrice Internazionale.
- Stefanini, L. (1925). *Il problema religioso e didattico della religione*. Torino: Società Editrice Internazionale.
- Stefanini, L. (1932). *Il rapporto educativo. Proemio alla scienza dell'educazione*. Padova: CEDAM.
- Stefanini, L. (1944). *La Chiesa cattolica*. Milano – Messina: Giuseppe Principato.
- Stefanini, L. (1927). *La pedagogia dell'idealismo giudicata da un cattolico*. Torino: Società Editrice Internazionale.
- Stefanini, L. (1952). La prolusione Stefanini a Napoli. *La Scuola Secondaria e i suoi Problemi*, 1, s. 81–85
- Stefanini, L. (1955). L'educazione della persona. *Studia Patavina*, 1, s. 56–73.
- Stefanini, L. (1950). *Metafisica della persona e altri saggi*. Padova: Editoria Liviana.
- Stefanini, L. (1967). *Persona*. W: *Enciclopedia filosofica* (s. 1504–1511). Firenze: G.C. Sansoni.
- Stefanini, L. (1955). *Personalismo educativo*. Roma: Fratelli Bocca.
- Stefanini, L. (1962). *Personalismo filosofico*. Brescia: Morcelliana.
- Stefanini, L. (1952). *Personalismo sociale*. Roma: Studium.